

УДК 343.85

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.4.27>**О. М. Кропивницький**

аспірант

Одеського державного університету внутрішніх справ

ORCID ID: 0009-0002-4445-6117

ЗАХОДИ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕРЖАВНИМ БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ ВІЙСЬКОВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

В статті досліджено заходи індивідуальної профілактики ДБР військової злочинності в умовах воєнного стану в Україні.

Встановлено, що загострення соціальних суперечностей є наслідком кризових процесів у різних сферах суспільного життя, зокрема в економічній, соціальній, політичній, гуманітарній та господарській. За таких умов неминує зростає кількість антисоціальних проявів не лише серед осіб із низьким рівнем правосвідомості чи маргіналізованих груп, а й серед суб'єктів, які виконують соціально значущі функції. Кризові явища сприяють формуванню передумов для асоціальної поведінки, зокрема вчинення кримінально-протиправних дій.

За результатами дослідження обґрунтовано, що індивідуально-профілактичне запобігання військовій злочинності здійснюється через індивідуальну профілактику, індивідуальне відвернення, індивідуальне припинення кримінально-протиправної діяльності.

Профілактика являє собою діяльність, спрямовану на випередження криміногенних явищ і процесів, обмеження їх поширення, усунення або послаблення їх шкідливої дії, а заходи індивідуальної профілактики залежно від критеріїв професіоналізації та спеціалізації при цьому розподіляються на: профілактику випередження; профілактику обмеження; профілактику усунення; профілактику захисту.

Індивідуально-профілактичне запобігання ДБР військовим кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану в Україні реалізується за такими напрямками:

– заходи переконання (особі обґрунтовується думка про необхідність та доцільність відмови від антисуспільних установок, злочинних намірів, криміногенної поведінки);

– заходи соціальної допомоги (сприяння у виборі життєвих перспектив, встановленні корисних контактів, отримання вищої військової освіти, визначення та отримання престижної військової спеціальності, підвищення військово-соціального статусу, зміна способу життя, поліпшення побутових умов, допомога із працевлаштуванням членів сім'ї військовослужбовця тощо);

– заходи обмеження (здійснення профілактичного контролю за місцем служби, проживання тощо з боку спеціалізованих інституцій);

– заходи примусу (затримання, арешт, штраф, інші види покарань, що застосовуються до військовослужбовців, тощо).

За результатами провееного дослідження доведено, необхідність організації віктимологічної профілактики ДБР військової злочинності в умовах воєнного стану в Україні за такими напрямками:

1) дослідження та виховний вплив на осіб, залучених у неуставні військові відносини;

2) своєчасне виявлення військовослужбовців, які демонструють такі ознаки: підвищена дратівливість, різкі емоційні сплески, глибокий депресивний стан, невдоволення собою та оточенням, прагнення самоствердитися серед товаришів по службі;

3) усунення причин і умов, що сприяють виникненню конфліктних ситуацій серед військовослужбовців тощо.

Ключові слова: військова злочинність, військові кримінальні правопорушення, запобігання, протидія, Державне бюро розслідувань, індивідуально-профілактичне запобігання злочинності, індивідуальна профілактика, воєнний стан в Україні.

Постановка проблеми. Загострення соціальних суперечностей є наслідком кризових процесів у різних сферах суспільного життя, зокрема в економічній, соціальній, політичній, гуманітарній та господарській. За таких умов неминуче зростає кількість антисоціальних проявів не лише серед осіб із низьким рівнем правосвідомості чи маргіналізованих груп, а й серед суб'єктів, які виконують соціально значущі функції. Кризові явища сприяють формуванню передумов для асоціальної поведінки, зокрема вчинення кримінально-протиправних дій.

Кризові суспільні явища посилюють важливість функціонування спеціалізованих державних інституцій, а особливо в умовах воєнного стану в Україні, й зумовлюють низку процесів переформатування діяльності правоохоронних та інших державних органів, що ведуть активну боротьбу зі злочинністю. У цьому контексті особливо значимими є питання запобігання військовим кримінальним правопорушенням, які вирізняються спеціальними суб'єктами – військовослужбовцями.

У кримінологічній науці питання здійснення індивідуально-профілактичного впливу на особливі категорії осіб (за правовим статусом, соціальними, професійними ролями, службовим становищем) завжди було комплексним завданням, вирішення якого полягає в урахуванні не лише вузькогалузевих знань, а й здобутків суміжних наук.

Аналіз останніх публікацій. За період Української незалежної проблематика військової злочинності присвятили свої наукові праці такі вітчизняні учені як: В. В. Бабаніна, А. М. Бабенко, В. М. Білоконеv, І. Г. Богатирьов, П. П. Богуцький, І. В. Боднар, В. В. Бондарев, Бугаєв В.О., М. Б. Голоvко, В. К. Гришук, В. С. Давиденко, Н.А. Дмитренко, С. Ф. Денисов, Ю. П. Дзюба, С. І. Дячук, М. М. Івлєв, Д. В. Казначєєва, В. І. Касинюк, В. А. Клименко, Корнієнко М.В., І. М. Коропатнік, Я. С. Кулькіна, Ю. Б. Курилюк, І. І. Митрофанов, В. О. Навроцький, Т. Б. Ніколаєнко, А. С. Овчаренко, М. І. Панов, О. Р. Полегенька, В. П. Попович, А.О. Рєва, О. М. Сарнавський, О. В. Столярський, В. М. Стратонов, Є. Л. Стрельцов, М. С. Туркот, М. І. Хавронюк, С. О. Харитонов, І. О. Харь, Г. І. Чангулі, В. В. Шаблистий, О. О. Шкута та ін.

Мета статті. Дослідження заходів індивідуальної профілактики ДБР військової злочинності в умовах воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу. Питання здійснення індивідуально-профілактичного

впливу на особливі категорії осіб (за правовим статусом, соціальними, професійними ролями, службовим становищем) у кримінологічній науці завжди було комплексним завданням, вирішення якого полягає в урахуванні не лише вузькогалузевих знань, а й здобутків суміжних наук.

Відтак, кримінологічною наукою з цього приводу напрацьовано низку теоретико-методологічних положень щодо поняття та змісту індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням (зокрема військових).

Класик української кримінології академік А. П. Закалюк свого часу визначив поняття «індивідуально-профілактичного запобігання злочинності» із позиції єдності й кореляції таких трьох складових, як: «діяльності державних і утворених відповідно до закону недержавних органів, організацій та їх представників щодо виявлення осіб, від яких, судячи з об'єктивно встановлених даних, можна очікувати вчинення кримінальних правопорушень, і справляння на них і їх навколишнє соціальне мікросередовище позитивного коригувального впливу; діяльності державних органів і громадськості щодо виявлення осіб, які своєю поведінкою засвідчили схильність до кримінальних правопорушень, і спрямування на них запобіжного впливу засобами виховання, допомоги, контролю, який здійснюється з метою усунення чи нейтралізації конкретних причин і умов, що сприяють кримінальним правопорушенням, за допомогою заходів, що не мають характеру покарання; діяльності державних та недержавних органів, організацій та їх представників щодо виявлення осіб, від яких, судячи з їхньої поведінки, можна очікувати вчинення кримінального правопорушення, справляння впливу на них і їх навколишнє середовище з метою позитивної корекції поведінки цих осіб, ліквідації або нейтралізації криміногенних факторів, що діють у цьому середовищі» [1, с. 63–64].

Досить значні з точки зору вищенаведених концептуальних позицій напрацьовання з військової кримінології і у Н. А. Дмитренко та О. О. Шкути, які на відміну від спеціально-кримінологічного запобігання злочинності індивідуально-профілактичне розглядають як «вид запобігання злочинності щодо конкретної особи» [2, с. 135].

Зокрема, на думку А.П. Закалюки «індивідуально-профілактичне запобігання становить ту частину запобіжної діяльності, яка здійснюється на стадії, котра передуює виникненню кримінально-протиправного наміру. Усунення

небезпеки потенційного кримінального правопорушення – головне завдання індивідуального запобігання» [3, с. 146]. Як зауважують Н. А. Дмитренко та О. О. Шкута «індивідуально-профілактичне запобігання спрямовується на причини та умови конкретного кримінально-протиправного прояву. Через взаємозв'язок причин та умов злочинності різних рівнів, попереджуюча дія стосовно них здійснюється на одному рівні, зокрема вищому, але це здійснює свій вплив і на причини та умови нижчих рівнів і навпаки» [4, с. 151–152].

Поділяє вказані вище позиції й інший представник вітчизняної військової кримінології Є. Б. Пузиревський, який зауважує, що «індивідуально-профілактичне запобігання військовій злочинності спрямоване на особистість військовослужбовця, а також на умови, обставини, ситуації, що сприяють чи полегшують вчинення кримінально-карних діянь цього виду» [5, с. 14].

У свою чергу, вивчення тактики індивідуально-профілактичного запобігання військовим кримінальним правопорушенням дало поіменованому вище ученому підстави виявити такі її ключові риси: «1) таке запобігання забезпечують за допомогою не одного заходу, а цілого їх комплексу; 2) результат при одній і тій самій тактиці кримінологічного впливу істотно змінюється залежно від ступеня криміногенності кожної основних детермінантів кримінально-протиправної поведінки: особистості, її мікросоціального середовища та конкретної ситуації військового кримінального правопорушення; 3) інтенсивність запобіжних заходів повинна перебувати в прямій залежності від ступеня прояву названих криміногенних детермінантів» [5, с. 14].

Проведений аналіз та узагальнення наявних кримінологічних доробок за вказаним рівнем запобіжної діяльності дали Н. А. Дмитренко визначити мету індивідуально-профілактичного запобігання «а) виявлення та вивчення правопорушників і джерел негативного впливу на них; б) позитивна корекція особистості, що сприяє зміні її поведінки від девіантної до законослухняної; в) здійснення позитивного впливу на особу правопорушника та її навколишнє середовище» [2, с. 183]. На думку авторки суттєвими ознаками індивідуально-профілактичного запобігання є: «1) це діяльність спеціально уповноважених органів; 2) така діяльність являє собою цілеспрямований вплив на конкретну особу як носія соціально значущих якостей; 3) особа, яка піддається впливу, має відмінну від інших чле-

нів суспільства ознаку – схильність до вчинення кримінального правопорушення; 4) здатна до прогнозування індивідуальної кримінально-протиправної поведінки; 5) передбачає планування заходів індивідуально-профілактичного запобігання; 6) передбачає контроль за досягненням мети індивідуально-профілактичного запобігання та фіксацію (документування) цього процесу й досягнутих результатів» [2, с. 183].

Індивідуально-профілактичне запобігання кримінальним правопорушенням, зокрема військовим, здійснюється спеціалізованими суб'єктами, для яких ця діяльність є одним із ключових завдань і функцій. До таких суб'єктів належать правоохоронні органи, зокрема Державне бюро розслідувань, Військова служба правопорядку у Збройних силах України, Національна поліція України, прокуратура, суди, органи юстиції, а також наукові та освітні спеціалізовані установи. В контексті предмету нашого наукового дослідження, індивідуально-профілактичне запобігання ДБР здійснює шляхом виявлення причин та умов військової злочинності, аналізу найбільш поширених детермінантів цього виду діянь, розроблення рекомендацій із мінімізації та ліквідації впливу зазначених детермінантів на ймовірність вчинення кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби. Також, як показало проведене нами дослідження, результати узагальнення даних на індивідуально-профілактичному рівні запобігання ДБР військовим кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану в Україні стають емпіричним матеріалом для розроблення заходів спеціально-кримінологічного запобігання.

Окремо варто зауважити, що не для кого не являється секретом, що у контексті останніх змін до законодавства про кримінальну відповідальність (зокрема внесених до КК України Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану» від 20.08.2024 р. № 3902-IX [6]) передбачено посилення індивідуально-профілактичного запобігання вчиненню окремих видів військової злочинності ґрунтуючись на принципі юридичної преюдиції, тобто коли перше правопорушення не криміналізується, а наступні визнаються кримінально-караними [8, с. 188]

Згідно з цими змінами, запроваджено низку заохочувальних норм, зокрема ст. 401 КК України доповнено новою (п'ятою) частиною такого змісту: «5. Особа, яка під час дії воєнного стану вперше вчинила кримінальне правопорушення, передбачене статтями 407, 408 цього Кодексу, може бути звільнена від кримінальної відповідальності в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України, якщо вона добровільно звернулася із клопотанням до слідчого, прокурора, суду про намір повернутися до цієї або іншої військової частини або до місця служби для продовження проходження військової служби та за наявності письмової згоди командира (начальника) військової частини (установи) на продовження проходження такою особою військової служби» [6].

Зауваженні зміни сприяють військовослужбовцям, які вчинили самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407 КК України), або дезертирство (ст. 408 КК України), при позитивній посткримінальній поведінці не отримати статус «особи злочинця» і ще в більшому ступені не криміналізуватися, вчиняючи наступні (рецидивні) кримінальні правопорушення. Такі зміни чинять на військову сферу відомий антикриміногенний вплив. Водночас військовому командуванню необхідно належним чином організувати роботу з підлеглим особовим складом з приводу роз'яснення серед військовослужбовців норм КК України щодо не вчинення вдруге діянь, передбачених ст. 407, 408, а також стосовно алгоритму позитивної посткримінальної поведінки військовослужбовців у разі їх вчинення вперше [10, с. 75].

Проведене дослідження дало можливість виділити необхідні передумови (криміногенні фактори), що потребують вжиття заходів індивідуально-профілактичного запобігання в контексті механізму військової злочинності. До криміногенних факторів, які сприяють вчиненню правопорушень військовослужбовцями, зокрема належать: наявний досвід скоєння правопорушень або аморальних вчинків у минулому; викривлені ціннісні орієнтації, недостатня соціалізація особистості, низький рівень правової свідомості; психічні розлади патологічного характеру, що можуть мати криміногенний вплив (певні психічні аномалії, сексуальні девіації); виховання в несприятливому соціальному середовищі (неповна сім'я, аморальна чи протиправна поведінка батьків або родичів, перебування у спеціалізованих установах різного типу); складні життєві обставини, зокрема

погані матеріальні та житлові умови [9, с. 19].

Зважаючи на наявні теоретико-прикладні напрацювання, кримінологія виробила низку загальних (властивих усім видам злочинності) рекомендацій щодо адресного запобіжного впливу, виходячи з того, що об'єктом індивідуально-профілактичного запобігання кримінально-протиправній поведінці є особа. Як свідчать юридико-психологічні дослідження, до таких об'єктів належать: спосіб життя та поведінка особи; собистісні риси, що мають кримінологічне значення та впливають на деформацію її поведінки; психофізіологічні особливості, які можуть визначати схильність людини до виправлення, змін чи лікування; безпосереднє середовище, що сприяє несприятливому формуванню особистості, зокрема сім'я, сфери праці, навчання, дозвілля, мікросоціальні групи, особливо з антисоціальною орієнтацією, а також загальні несприятливі життєві обставини; елементи складної життєвої ситуації, що мають криміногенний характер і зберігаються протягом тривалого часу [7, с. 7].

Важливим є також факт того, що індивідуально-профілактичне запобігання військовим кримінальним правопорушенням постає в особливому сегменті у системі заходів кримінологічного запобігання військовій злочинності, оскільки він є засобом досягнення головної мети запобіжно-профілактичної діяльності – перевиховання, корекції ціннісно-орієнтаційних установок потенційного правопорушника та, як наслідок, запобігання вчиненню кримінально-протиправних дій [10, с. 76].

Разом із тим, індивідуально-профілактичне запобігання військовій злочинності здійснюється через індивідуальну профілактику, індивідуальне відвернення, індивідуальне припинення кримінально-протиправної діяльності.

Така профілактика являє собою діяльність, спрямовану на випередження криміногенних явищ і процесів, обмеження їх поширення, усунення або послаблення їх шкідливої дії, а заходи індивідуальної профілактики залежно від критеріїв професіоналізації та спеціалізації при цьому розподіляються на:

– профілактику випередження (виявлення, інформування про наявність детермінантів злочинності та вжиття заходів з їх усунення спеціалізованими інституціями);

– профілактику обмеження (вжиття комплексних заходів щодо перешкоджання поширенню на певній території криміногенних явищ, детермінації тих чи інших видів злочинності, форму-

ванню певних кримінологічних рис тих чи інших злочинців);

– профілактику усунення (діяльність спеціалізованих суб'єктів щодо послаблення або ліквідації негативних явищ та процесів, що детермінують злочинність);

– профілактику захисту (діяльність щодо ліквідації умов, які сприяють виникненню злочинних проявів).

У свою чергу, індивідуально-профілактичне ДБР військовим кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану в Україні реалізується за такими напрямками:

– заходи переконання (особі обґрунтовується думка про необхідність та доцільність відмови від антисуспільних установок, злочинних намірів, криміногенної поведінки);

– заходи соціальної допомоги (сприяння у виборі життєвих перспектив, встановленні корисних контактів, отримання вищої військової освіти, визначення та отримання престижної військової спеціальності, підвищення військово-соціального статусу, зміна способу життя, поліпшення побутових умов, допомога із працевлаштуванням членів сім'ї військовослужбовця тощо);

– заходи обмеження (здійснення профілактичного контролю за місцем служби, проживання тощо з боку спеціалізованих інституцій);

– заходи примусу (затримання, арешт, штраф, інші види покарань, що застосовуються до військовослужбовців, тощо).

Висновки. На підставі викладеного можна справедливо стверджувати, що результати проведеного дослідження підтвердили необхідність організації віктимологічної профілактики військової злочинності Державним бюро розслідувань в умовах воєнного стану в Україні за такими напрямками:

4) дослідження та виховний вплив на осіб, залучених у неуставні військові відносини;

5) своєчасне виявлення військовослужбовців, які демонструють такі ознаки: підвищена дратівливість, різкі емоційні сплески, глибокий депресивний стан, невдоволення собою та оточенням, прагнення самоствердитися серед товаришів по службі;

6) усунення причин і умов, що сприяють виникненню конфліктних ситуацій серед військовослужбовців тощо.

Список використаної літератури:

1. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
2. Дмитренко Н. А., Шкута О. О. Злочинність у Збройних Силах України: кримінологічна характеристика та запобігання: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 186 с.
3. Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головіна. Харків: Право, 2014. 440 с.
4. Кримінологія: підручник / А. М. Бабенко, О. Ю. Бусол, О. М. Костенко та ін.; за заг. ред. Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денисова. Є. Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. и доп. Харків: Право, 2018. 416 с.
5. Пузиревський Є. Б. Кримінологічний аналіз і запобігання військовим злочинам: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2011. 21 с.
6. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану: Закон України від 20.08.2024 р. № 3902-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3902-20#n6>.
7. Віденєв І. О. Типи акцентуацій характеру в структурі нормативної та протиправної поведінки: автореф. ... дис. канд. юрид. наук. Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 1998. 17 с.
8. Oleh Shkuta, Maksym Korniienko, Mykola Yankovyi (2022) Foreign experience of preventing military and economic crimes. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 8 № 4. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», (2022). P. 185-190 <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/1937/1946>
9. Shkuta, Oleh, Tarasenko, Oleksandr, Shvets, Dmytro. Legal Regulation of Access to Justice in Cases Related to the Protection of the Rights of Military Officers and Conscript During the Conditions of Martial State in Ukraine. *Law of Justice Journal*. 38 (2). 2024. 6-21. DOI: 10.5335/rjd.v38i2.15920
10. Shkuta O.O. Crimes in the Military Sphere: Reasons and Conditions (Злочини у військовій сфері: причини та умови). *European Reforms Bulletin* №2, 2020. с. 74-77. <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1845/1/74-77.pdf>

Kropyvnytskyi O. M. Measures of individual prevention of war crimes by the State Bureau of Investigation under martial law in Ukraine

The article examines the measures of individual prevention of war crimes by the State Bureau of Investigation under martial law in Ukraine.

It is established that the aggravation of social contradictions is a consequence of crisis processes in various spheres of public life, in particular, in the economic, social, political, humanitarian and economic spheres. In such circumstances, the number of anti-social manifestations inevitably increases not only among people with low levels of legal awareness or marginalized groups, but also among those performing socially important functions. Crisis phenomena contribute to the formation of prerequisites for antisocial behavior, including the commission of criminal acts.

Based on the results of the study, it is substantiated that individual preventive prevention of military crime is carried out through individual prevention, individual prevention, individual cessation of criminal activity.

Prevention is an activity aimed at anticipating criminogenic phenomena and processes, limiting their spread, eliminating or weakening their harmful effects, and individual prevention measures, depending on the criteria of professionalization and specialization, are divided into: prevention of anticipation; prevention of limitation; prevention of elimination; prevention of protection.

The SBI's individualized prevention of military criminal offenses under martial law in Ukraine is implemented in the following areas

– measures of persuasion (a person is persuaded of the necessity and expediency of abandoning anti-social attitudes, criminal intentions, and criminal behavior)

– measures of social assistance (assistance in choosing life prospects, establishing useful contacts, obtaining higher military education, determining and obtaining a prestigious military specialty, improving military and social status, changing lifestyle, improving living conditions, assistance with employment of family members of servicemen, etc.)

– restrictive measures (preventive control of the place of service, residence, etc. by specialized institutions);

– measures of coercion (detention, arrest, fines, other types of punishment applied to servicemen, etc.)

Based on the results of the study, the author proves that it is necessary to organize victimization prevention by the SBI of war crimes under martial law in Ukraine in the following areas:

1) research and educational influence on persons involved in non-statutory military relations;

2) timely detection of servicemen who demonstrate the following signs: increased irritability, sharp emotional outbursts, deep depression, dissatisfaction with themselves and others, desire to assert themselves among their colleagues;

3) elimination of causes and conditions that contribute to the emergence of conflict situations among military personnel, etc.

Key words: *military crime, military criminal offenses, prevention, counteraction, State Bureau of Investigation, individualized preventive crime prevention, individual prevention, martial law in Ukraine.*